

Varhaník, Jiří

Nález akustických nádob v kostele minoritského kláštera v Chebu

Archaeologia historica. 1997, vol. 22, iss. [1], pp. 315-[319]

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140257>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Nález akustických nádob v kostele minoritského kláštera v Chebu

JIŘÍ VARHANÍK

Ozvučnicové nádoby byly v Čechách v novější době nejprve zjištěny v klenbě presbytáře kostela sv. Bartoloměje v Pošné, o. Pelhřimov. Nález byl publikován v r. 1957 (Petr, 1957), avšak ještě dlouho poté byl zřejmě považován za jakousi marginální kuriozitu, neboť v syntetických pracích, v nichž byl kostel v Pošné jinak způsobem adekvátním jeho významu zastoupen, nádoby zaznamenány nebyly, přestože tvoří integrální součást stavebního organismu (Kuthan 1977, 229–230; Poche a kol. 1980, 142–143). Rozměrná akustická nádoba osazená ve zdivu, nikoli v klenbě, byla brzy na to nalezena při archeologickém výzkumu kostela zaniklého benediktinského kláštera na Ostrově u Davle (Špaček, 1963). Další ozvučnice byly zaznamenány až poměrně nedávno v klenbě presbytáře v kostele sv. Havla v Myšenci (Varhaník–Zavřel 1989), na nález jednotlivé ozvučnice v kostele Zvěstování P. Marie v Dobrušce upozornil J. Fröhlich (1990), dále byly ozvučnicové systémy zjištěny v kostele sv. Martina ve Vrchotových Janovicích (o. Benešov) a v kostele sv. Vojtěcha v Jílovém (Jesenský 1995)*.

Obr. 1. Cheb, kostel minoritského kláštera, keramická akustická nádoba s proraženým dnem v klenební kápi presbytáře.

* Nejnověji byly ozvučnice identifikovány na fotodokumentaci rozebírané klenby prebystáře kostela sv. Bartoloměje v Červené n. Vltavou (okr. Písek).

Obr. 2. Cheb, keramická akustická nádoba s proraženým dnem a dodatečně zazděným hrdlem. Foto 1, 2 J. Varhaník.

Podrobnější zpracování pozapomenutých akustických nádob, zaznamenaných J. E. Woclem v minulém století ve zdivu rotundy sv. Kříže na Starém Městě pražském (Wocel, 1865) prokázalo, že jde patrně zatím o nejstarší aplikaci těchto nádob v Čechách, pocházející zřejmě již ze 12. století (Dragoun 1994).

Výskyt ozvučnic ve zdivu je tedy vzácný, což je ovšem možná zapříčiněno tím, že po rezignaci na jejich původní funkci je nelze běžnými metodami povrchového, nedestruktivního průzkumu zaznamenat v důsledku mladších stavebních úprav. Výše uvedené nálezy dokládají, že vysledování systémů osazených v klenebních kápích je podstatně snazší, byť je mnohdy ztíženo zejména vrstvami zásypů a sutě na rubu kleneb a zaslepením otvorů na vnitřní straně. Zarážející byla okolnost, že až do letošního roku nebyl zaznamenán žádný systém ozvučovacích nádob na velkých, vyspělými stavebními hutěmi budovaných prestižních sakrálních architekturách, kde lze aplikaci tohoto zařízení nejspíše očekávat. Jejich klenby, užívané v daleko větším měřítku než u méně významných staveb, osazení vyššího počtu nádob umožňovaly, přičemž lze předpokládat i zvýšené nároky na akustické vlastnosti prostoru u takových budov. Oprávněnost tohoto předpokladu prokazuje nález početného systému ozvučnicových nádob v klenbě presbytáře kostela minoritského kláštera v Chebu.

Půdorys presbytáře kostela sestává ze tří příčné podélných klenebních polí a závěru, tvořeného pěti stranami osmiúhelníka. Vzorná architektura presbytáře je navenek zdůrazněna dvakrát odstupněnými opěrnými pilíři. Dvěma západním polími odpovídá kaple, přiléhající k chóru na severní straně. Kaple je zaklenuta dvěma poli křížové žebrové klenby

s hranolovými žebry, které spolu s půlkruhovým portálem v její západní zdi vedly k datování kaple do 1. poloviny 13. století. Architektonické články presbytáře byly naproti tomu obecně považovány za raně gotické z doby výstavby kostela, vymetené písemnými zprávami o velkém požáru v r. 1270 a svěcení na počátku roku 1285 (Lancinger–Heroutová–Horyna–Líbal 1973, Kuthan 1994, 135–139).

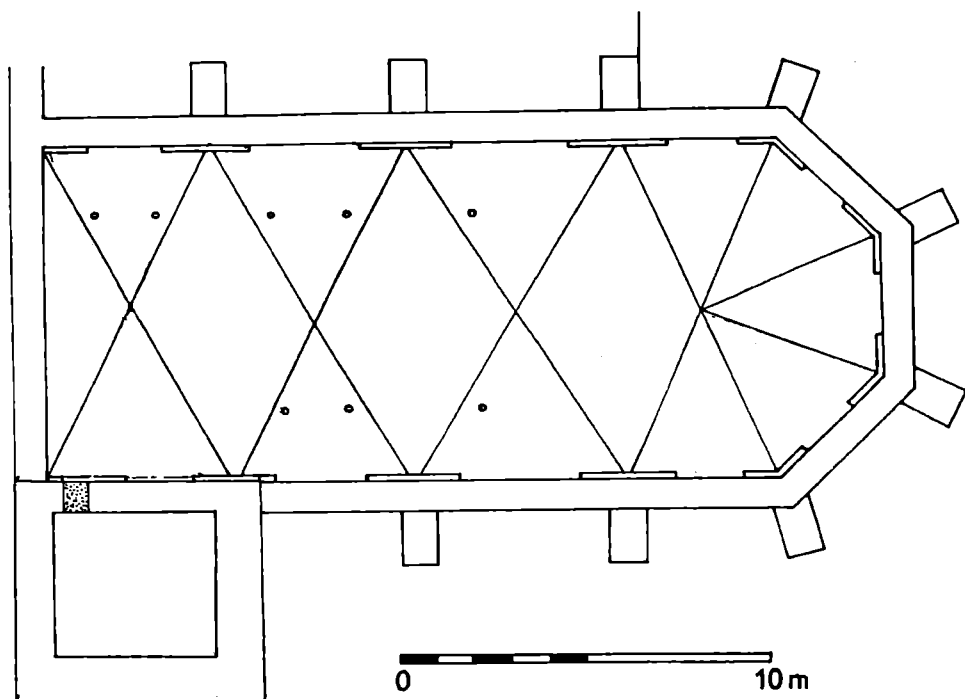
V klenebních kápích vyzděných z cihel formátu 29,5×13×7 cm byl z původního prostoru zjištěn zatím nejrozsáhlejší soubor keramických ozvučnicových nádob v Čechách.

Existence nádob byla identifikována ve všech třech obdélných polích s tím, že v každém z nich byly pravidelně rozmístěny pravděpodobně čtyři nádoby.

Vzhledem k tomu, že výška nádob činí 31 cm, tedy je shodná s tloušťkou klenby, mohly být bezpečně identifikovány pouze ty z nich, jejichž dno bylo dříve proraženo. Další nepoškozené nádoby mají bezpochyby dno překryto vrstvou malty a tudíž nejsou na rubu klenob povrchovým průzkumem prokazatelné. Jejich existenci lze však právem předpokládat jednak s ohledem na pravidelnost celého systému a rovněž s ohledem na doposud zjištěné analogie (Myšenec, Jílové a další).

Otevřená zůstává otázka osazení těchto nádob v klenbě závěru, kde zatím zjištěny nebyly. Vnitřní průměr nádob činí 23–25 cm, délka hrdla 5–6 cm, průměr hrdla 7–8 cm, síla stěpu byla naměřena 4–5 mm. V jednom případě je nádoba doposud otevřená do interiéru presbytáře, hrdla ostatních byla zazděna s použitím úlomku tašky či nevelkého kamene. Poněkud složitější otázkou je datování klenob presbytáře a tedy i v nich osazených nádob.

Archeologický výzkum Chebského muzea prokázal překvapující skutečnost, že severní kaple není původní chrámovou prostorou z doby před polovinou 13. století, ale pochází až z výstavby po požáru v roce 1270 (Šebesta 1989). Starší zástavbě náležela zeď probíhající severojižním směrem, zjištěná v negativu pod podlahou kaple a odpovídající

Obr. 3. Cheb, presbytář kostela minoritů, půdorysné schéma rozmístění nalezených akustických nádob. Kresba J. Varhaník.

nároží halové stavby, asi původně kratšího a nejspíše pravouhého presbytáře. Přes archaický charakter klenebních žeber je tedy severní kaple současná s presbytářem, čemuž ostatně odpovídá shodný rytmus kleneb obou prostor. Trojice opěráků nad kaplí je vyzděna z lomového zdiva, na rozdíl od ostatních, jejichž čela jsou opatřena kvádrovým obkladem. Na půdě presbytáře je patrná mírně ustupující nadezdívka. Klenební čela stoupají přes uvedený ústupek a jejich vrcholy přiléhají k vnitřnímu líci nadezdívky. V místě, kde na původní korunu presbytáře přiléhá dodatečně připojená jihozápadní věž, nadezdívka nepokračuje. Je tedy zřejmé, že stavbě věže nepředcházela. Přístavba věže, která zaslepila jedno okno chóru a východní okno jižní boční lodi trojlodí, je díky nálezům ze sondy, položené v podvěžní kapli, dobře datovatelná do doby Karlovy (Šebesta 1989). Tehdy, nebo brzy nato, došlo ke zvýšení presbytáře, jeho zaklenutí a osazení ozvučnic. Poněkud neorganická návaznost klenby na svazkové přípory v interiéru rovněž poukazuje k časovému odstupu vzniku stávající klenby od nosných prvků. S tímto stavebním zásahem zřejmě souvisí zcela nedávno identifikovaná nestarší dochovaná část krovové konstrukce presbytáře, řazená před rok 1285 (Udatný 1996).

Zjištěný ozvučnicový systém tedy s největší pravděpodobností neovlivnil akustické vjemy účastníků královského stavebního obřadu Václava II. s Gutou Habsburskou, který se v minoritském kostele odehrál v zápětí po jeho vysvěcení v r. 1285.

Literatura

- DRAGOUN, Z., 1990: Akustické nádoby v rotundě sv. Kříže na Starém Městě pražském, Průzkumy památek I/1994, s. 114–117.
- FRÖHLICH, J., 1990: AH 14/89. Výběr z prací členů historického klubu při Jihočeském muzeu v Č. Budějovicích, 27, č. 4, s. 384–385.
- JESENSKÝ, V., 1995: Nález ozvučnicových nádob v klenbě presbytáře kostela sv. Vojtěcha v Jílovém u Prahy, Památky středních Čech 9/2, s. 52–55.
- KUTHAN, J., 1977: Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století, Č. Budějovice.
- KUTHAN, J., 1994: Architektura v době posledních Přemyslovců, Praha.
- LANCINGER, L.–HEROUTOVÁ, M.–HORYNA, M.–LÍBAL, D., 1973: Soubor býv. kláštera františkánská nů a klarisek, obecní dvůr a přilehlý úsek hradeb, nepublikovaný stavební historický průzkum SÚ-RPMO.
- PETR, F., 1957: Nález hliněných nádob zazděných v klenbě kostela v Pošné, ZPP XVII, s. 207.
- POCHE a kol., 1980: Umělecké památky Čech III, Praha.
- ŠEBESTA, P., 1989: Nové příspěvky ke stavebnímu vývoji Chebu, AH 14/89, s. 123–130.
- ŠPAČEK, L., 1963: Akustická nádoba z Ostrovského kláštera, ČNM CXXXII, s. 139–140.
- UDATNÝ, L., 1996: Příspěvek k poznání vývoje kostela Zvěstování Panny Marie při františkánském klášteře v Chebu, Průzkumy památek I/1996, s. 65–74.
- VARHANÍK, J.–ZAVŘEL, J.: 1989, Ozvučnicové nádoby z klenby presbytáře kostela sv. Havla v Myšenci, o. Písek, AH 14/89, s. 339–346.
- WOCEL, J. E., 1865: Bericht über die Restaurierung der Kreuzkapelle in der altstädter Postgasse in Prag, Mitteilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale X, 1865, s. LII.

Zusammenfassung

Funde der akustischen Gefäße in der Kirche des Minoritenklosters in Cheb (Eger)

Frügotisches Presbyterium der Kirche des Minoritenklosters in Eger ist aufgrund der schriftlichen Quellen in die Zeit zwischen 1270 und 1285 datiert. Im Jahr 1270 wird ein Brand erwähnt und mit dem Jahr 1285 ist die Weihung der Kirche verbunden.

In den Kappengewölbten, die aus den Ziegeln 29,5×13×7 cm gemauert wurden, im Dachboden der Kirche, wurde das größte Ensemble der akustischen Gefäße in Böhmen festgestellt.

Die Existenz der Gefäße wurde in allen drei Felder identifiziert und in jedem Feld waren regelmäßig wahrscheinlich vier Gefäße plaziert.

Die Höhe der Gefäße ist 31 cm. Sie ist also mit der Gewölbedicke identisch. Unter diesen Umständen konnten nur solche Gefäße identifiziert werden, deren Böden schon früher durchgebrochen wurden.

Weitere unbeschädigte Gefäße haben ihre Böden ohne Zweifel mit einer Mörtelschicht überdeckt und bei der Besichtigung der Oberfläche sind nicht erkennbar. Ihre Existenz kann man aber aufgrund der Regelmäßigkeit des ganzen akustischen Systems und auch aufgrund der bisherigen Analogien (Myšeneč, Jílové) voraussetzen.

Technische Daten der akustischen Gefäße: Innendurchmesser 23–25 cm, Halslänge 5–6 cm, Halsdurchmesser 7–8 cm, Scherbedicke 4–5 mm. In einem Fall war das Gefäß zum Innenraum des Presbyteriums offen. Die Hälse der übrigen Gefäße wurden zugemauert.

Es handelt sich um den ersten Fund der akustischen Gefäße in einer Klosterarchitektur in Böhmen. Diese spezielle Einrichtung kann man in die Zeit Karls IV. datieren. Damals wurde ein Turm erbaut und bei dieser Gelegenheit kam es auch zur Erhöhung der Umfassung des Presbyteriums.

A b b i l d u n g e n:

- 1 Cheb (Eger). Kirche des Minoritenklosters. Akustisches Gefäß im Kappengewölbe des Presbyteriums. Sein Boden ist durchgebrochen.
- 2 Cheb. Akustisches Gefäß mit dem durchgebrochenen Boden und zusätzlich eingemauertem Hals.
- 3 Cheb. Presbyterium der Minoritenkirche. Grundrißschema der gefundenen akustischen Gefäße.

